

Šiame numeryje:

Ateitis kviečia atsakomybėn.
Lietuvis svetimos žemės keliuose.
Ryškinama Lietuvos valstybės pradžia — Z. Raulinaičio naujoji knyga „Kunigaikščių sąjunga“.
Kazys Bradūnas: Lietuva ir poezija.
Dailės meno žemininkas — Jurgis Daugvila.
Lietuvių literatūros bičiulis Endrė Bojtar.
Amerikiečiai rašytojai Vilniuje ir propagandos tinkle.

Kertinė Paraštė

Ateitis kviečia atsakomybėn

Augindami šeimas ir patys nuolat bresdami aiškiai žino, kad niekas sveiku ir samoningu žmogumi negims: auklėtojai, aplinka ir pats asmuo iš mažytės užuomazgos išaugo žmogišką, jautrą ir atsakingą žmonijos narį, kuris palaipsniui imasi savo vaidmens kiekviename užsiėmime — darbe, mokykloje, šeimoje, visuomenėje, Bažnyčioje. Todėl žmogiškumo — pilnesnio žmogumi tapimo — siūlė jungia visą gyvenimo plotmę ir patirtį į vieningą gyvenimą. Mums aišku, kad religija nėra sekmdienio 45 minutes bažnyčioje, nei tautybė — kelios valandos Vasario 16 šventėje. Lygiai taip pat kiekvienas žmogus bendruomenę ar įstaigą — valstybę ir Bažnyčią, organizaciją ir šeimą — padaro vertingą, reikšmingą tik gilus ir nepaliaujantis žmogiškumas, tai yra, jautri atsakomybė už mūsų seseris ir brolius. Žmogiškumas nėra prielaida, o rūpestingų pastangų pasekmė, niekad neužbaigta ir niekad pilnai neįvykdyta.

Šį žmogaus pašaukimą gražiai išreiškiame mes patys savo širdyse — kurtais ir visuomeniniame susirinkime — kartu su pranašu Izaiju sakdami, „Aš esu tik vaikas, nemoku kalbėti“. Jausdamiesi neverti, nepajėgūs ir lietuviškai kuklūs, vis vien išgirstame žodžius: „Aš siunčiu tave“. Išplaukę savo laiveliais vieni ar su kitais, nustembę ištraukę pilną ar bent apypilnį tinklą žuvų — žmogiškų pastangų apčiuopiamus vaisius. Mat, krikščionybė nėra mintis ar jausmas, bet veiklus gyvenimas, pasiekiantis visas gyvenimo „sritis“ — religinę, politinę, socialinę, tautinę, švietimo, ekonominę ir visas kitas.

Todėl krikščioniškoje tradicijoje giliai vertiname žodžius „Žodis tapo kūnu“, seniau ties tai žodžiais priklaupdami, o dabar savo dėmesį atkreipdami nulenktą galvą. Šikūnijai krikščionybė skirta šiam pasauliui, kuris yra visų

žmonių veiklos laukas: Dievo žodis skirtas čia ir dabar vykdyti, o ne laukti virš ar šalia konkretaus pasaulio, kol pasieksime amžinybę. Jėzus atėjo pasakyti, parodyti žodžių ir gyvenimų, kaip mes žmonės galime tapti ir tampame žmogiškesni savo santykiuose ir, būdami tiesūs savo sąžinės bei Viešpaties akivaizdoje, kuriame geresnį pasaulį, kuriam karalystė šioje žemėje.

Būti žmogumi ir tikinčiuoju yra pavojinga kelionė: Kristaus pavyzdžių mokomės būti žmogiški netikrumo, dviprasmiškose padėtyse, neįaukiose prošvaistose, skirtingose tradicijose bei potraukiuose, kultūrinių bei socialinių srovių santakose ar sūkuriuose. Iš vienos pusės mus gundo mūsų pačių praeitis, ypač toji, kurią dabar romantiškai įsivaizduojame. Nuo pagundos pasikęsti atsiminimuose mus saugo samprata, kad „kas geidžia atkurti praeitį, praranda savo ateitį“. Nuo neviltingos mus gelbsti visa, ką Dievas savo žmonėms sako nuo Adomo ir Ievos — „eikite ir užvaldykite pasaulį“ — iki Kristaus — „eikite ir skelbkite evangeliją visai žmonijai“: krikščioniškas įsipareigojimas yra veiklus, turintis praktiškas pasekmes, o ne svajones.

Nuo svajonių pasieksti sentimentalume, savo jausmų ar įprastų kelių saugume, mus apsaugo pats reikalas, pati objektyvi tikrovė, su sąlyga, kad žiūrėtume į savo ir žmonių ateitį. Anglų literatūroje vienu tarpu buvo srovė, vadinama „kavaliarių poetų“, kurie labiau mėgo ir mylėjo savo poeziją išreikštus jausmų mylimajai negu pačią mylimąją. Mūsų tautinėse šventėse kartais švyst per horizontą nuojauta, kad mes labiau prisirišę prie savo jausmų apie romantiškai prisimintą ir įsivaizduotą Lietuvą, negu prie pačios Lietuvos ir jos labai aktualios bylos. Ta pati pagunda išskyla mūsų

(Nukelta į 4 psl.)

Lietuvis svetimos žemės keliuose

JOLITA KAVALIŪNAITĖ

Draugo romano konkurso 1984 metais premijuotas Alės Rūtos romanas *Pirmieji svetur* — tai Martišūnų šeimos sėkme gimtos ir svetimosios žemės keliuose ir dramatiškose jų kryžkelėse. Čia susitinkame net su penkiomis šios šeimos generacijomis: Martišūno, jo sūnaus Kazimiero, kuriose chronologiškai vaizduojama Martišūnų šeimos gyvenimo kelias nuo baudžiosios laiku 19-to šimtmečio Lietuvoje, carui Aleksandrui Antrajam viešpataujant, iki po depresijos dienų 20-to šimtmečio Amerikoje. Romano yra trys pagrindinės dalys: prologinė, kurioje vaizduojamas centrinio veikėjo Kazio Martišūno gimimas; pagrindinė, atskleidžianti Kazimiero gyvenimą Lietuvoje ir Amerikoje; ir epiloginė, kurioje prisimenama Kazimiero mirties trejų metų sukaktis.

Prologinėje dalyje išryškėja ir romano siužetas, o taip pat ir pagrindinės jo temos, pagaliau ir kai kurie dramatiški jo veikėjų gyvenimo momentai. Kazimiero tėvo toreadoriškas likimas — jis miršta, subadytas jautis ir nespalvėjęs išvyti už savaitės gimimo savo sūnaus, kuris pakrikštijamas savo tėvo vardu — Kazimieru. Gimimas ir mirtis — dvi žmogaus gyvenimo kelio prieskoniai. Ir čia, šiame romane, jų sugretinimas suteikia jo veikėjams gilios likiminės — egzistencinės minties aspektą, o taip pat ir ciklinį gyvenimo kelio bruožą.

Tai iš tikrųjų ir yra žmogaus žemės kelio esmė. Tačiau nei Kazimieras tėvas, nei Kazimieras

sūnus nėra pesimistai. Juodas gyvenimo kelio finalas neaptemdo jų žemės žingsnių šviesos. Kazimiero tėvas, kaip neatskiriama gamtos gyvenimo dalis, yra susiliejęs su kasdienine aplinka. Jis, pavasarį, vos vieversiu sučiūrenus, kelia galvą aukštyn ir giedrai galvoja, kad „gyventi galima“. Šviesiai nusiteikęs ir jo sūnus, kuris remiasi savo tėvo darbo filosofija: „E, dirbi, tai ir Dievas padeda“. Lydi juos abu ir tas pats tėviškas rūpestis — jų vaikų gyvenimas: „Tik, va, kokia bus tų mano vaikų ateitis“.

Pagrindinė romano dalis — Kazimiero gyvenimas — taip pat susideda iš trijų dalių: jaunystės momentų ir gyvenimiškos išminties susiformavimo ir bėgimo į Vakarus, subrendusio aktyvaus gyvenimo laikotarpio ir pagaliau senatvės ir mirties. Kiekvienos romano dalies ir nuotaika, ir tonas yra skirtingi: jaunystėje jo veikėjai pasižymi polinkiu į pikareskiškus nuotykius, subrendimo laikotarpyje — energija, senatvėje — meditacija ir egzistencinio pobūdžio susimąstymu.

Sešiolikmetis Kazimieras, romano žodžiais, „tartum būtų pakilęs ir koki žygi“, vyksta į krikštynas, visa stebėdamas „išplėstomis akimis“. Jis, matydamas okupanto neteisingumą ir norėdamas, kiek galima, palengvinti savo motinos sunkią dalį, yra pasiryžęs sukurti geresnį gyvenimą. Ir tai, troškimas „geresnio gyvenimo“, jaunuoliškas nerimas ir svajonė „kažką nepaprasto matyti ir išgyti“, po kiek laiko tampa realybe. Vaitui ant jo įsiutus, jis išbėga į mišką su puskepalu lietuvių ir gabalu lašinių kovoti prieš carą 1863 metų sukilime. Sukilimui nepa-

Iš Amerikos lietuvių bibliotekos leidyklos išleistas knygos „Pensylvanijos angliakasių Lietuva“ (Chicago, 1977) — tekstas: Vlodo Būtėno, Elenos Bradūnaitės ir Jurgio Bradūno, nuotrauka — Algimanto Kežio, S.J.

vykus, Kazimieras bėga į Vakarus. Pasiekęs Klaipėdą, nusprendžia nesustoti ir vis bėgti „tolyn, tik tolyn nuo maskolių, nuo uralo ir kartuvinių...“

Nu Jarmeko — „stiprios Kazio rankos ir platus pečiai“ padeda jam gauti darbą uosto prekių kroviku. Čia jis užsūsta laivo sandėlyje ir atsiduria Anglijoje, kur, užsidirbęs pinigų, sėda į laivą ir pasiekia naują žemyną. Ir „jo širdis suplaka džiaugsmu: Jis jau Amerikoje“. Ilgų mėnesių svajonė yra išsipildžiusi.

Čia jis, dar vis apimtas paranoškos jį atlydėjusios baimės, „vis apsidairydamas, ar kas jo nesiveja“, pasileidžia New Yorko gatvėmis. Tačiau tuojau pamato, kad čia kitoks gyvenimas. Tiesa, ir čia jis mato ponus, „bet jie neturi nei bizūnų, nei rykščių“. O kylanči saulė „tokia pati kaip ir Klaipėdoje ar jų kaime“, ir jis nusiramina.

Aklai bent jau iš pradžių nepastebi, kad kurioje „buvo užpaista šakute persmeigta dešra“, alkanas įeina valgyklon, bet nemoka „kaip čia Amerikoje valgyti paprastus“. Neturi nei dolerį. Eina į virtuvę, kur „plau-na, sluosto, sudėlioja“... indus ir tokiu būdu užsidirba vakarienę. Pagaliau savininko pakviestas policininkas išsiveža išsigandusį imigrantą, o vėliau, nuvežą jį pas buvusį jo bendrapatrietį Anuprą Šešelgį į Brooklyną.

Čia Kazimieras, jausdamasis laimingas „tarytum gražų sapną sapnuojas“, gauna darbą siuvykloje. Tačiau tuojau pat patiria „formano“ neteisingumą, o taip pat ir norėdamas geresnio uždarbio, su savo globėju Anupru Šešelgiu vyksta darbo ieškoti Pensylvanijos anglių kasyklose. Po įvairių avantiūrų pasiekia Shenandoah, kur „dirbdamas, ir juodai prakaituodamas“, pagaliau tampa aukštesnį pareigūnu ir už kiek laiko pradeda verstis įvairiomis pramonėmis: perka valgyklą, salūnus ir namus.

Jo draugas Anupras Šešelgis veda atsikviestą iš Lietuvos merginą Onutę. O Kazimieras, norėdamas „padaryti gera“, rašo laiską į Lietuvą, žadėdamas „popierius sudaryti“. Pranutei, kurios krikštynose kitados jis yra dalyvavęs. Atvykus į Shenandoah raudonskruostei „Lietuvėlės kvepiančiai“ Pranutei Pragulbyčiutei, Kazimierui, be džiaugsmo, „prasideda tikrų rūpesčių dienos“. Užsimezga ir tragikomiška drama. Nuvažiavęs pasipiršti į Shenandoah, Kazimieras išgrį-

ta, kad aplink jį sukasi visas spiečius „kavaliarių“, o vienas jau žadąs ir žiedą jai pirkti. O Pranute, „palauk už tikrątiesą“ gaudus, kad ir tarp Kazimiero ir jo salūno prižiūrėtojos yra kažkas daugiau, kas gali net vestuvėmis ir pasibaigt. Bet nesuipratimas paaiškėja. Pranutei nuosirdžiai prisipažinus: „Aš jau į tave išpaveiklo buvau įsiūrėjus...“

Po „trankių, linksmy, puošnių vestuvių [...] užgula sunkūs darbai“. Juoba, kad padidėja Kazimiero šeima: gimsta mergaitė, o po kiek laiko ir berniukas. Tačiau jų gyvenimas klestėti klesti: Kazimiero gerai vedamas Samukuose salūnas duoda pelno, o Pranute — „tvarkingos šeimininkės“ užbaigiami įrengti namai apstatyti baldais; darželyje „sužaliuoja rūta ir mėta“ o palangėje „pražysta ir margi jurginai“.

Martišūnai vaikus augina, lietuviškai auklėja, aktyviai veikia lietuviškuose religiniuose, visuomeniniuose ir kultūriniuose baruose. Ir nieko negaili, „kad tik lietuviška šviesa pasklistų“. Tiesa, sūnus Mykoliukas nelinkęs ir lietuviškas pamokas, bet Anelidutė — „tikras Martišūnų pasididžiavimas“ — jį vis pirmutinė mokinė.

Anelikei suejūs sešiolika metų, Kazimieras mąsto apie greitai bėgantį laiką ir naujus tėviškus rūpesčius. Ypač rūpi jam dukrelės ateitis, ir jis ją superia su Lietuvoje mokslus ėjusio staliaus Tepeliušio Petru. Greitai suruošia vestuves — bijo, kad mergaitės neatkalbintų vaistininko sūnus ar kitas kuras nors pretendentas. Deja, vestuvių džiaugsmą aptemdo šurpi žinia: Senandoriaus kasykloje įvyko sprogimas. Daug žuvusių ir dar daugiau sužeistų. O ten dirbo ir Kazimiero draugai.

Atsiskleidžia skausmingo gyvenimo vaizdas: už pilkų ligoninės sienų, dideliame kambaryje, tarp daugelio „dejuojančių, vaitojančių“, vyrų guli keturi Kazimiero globotiniai. Jų vidaus pasaulio platuose atsiskleidžia šviesos ir tamsūs jų gyvenimo momentai. Antanas Paulauskas ir jo mintys, kurios susipina šurpūs kasyklose įvykusios nelaimės liepsnų vaizdais ir lyriški jaunystės momentai Lietuvoje. Jis vis „mato Marytę baltą skarelę, šieno pradalgę kapstančią...“ Jonas Kvedaras ir jo lūpose motinos išmokytą „Sveika Marija“. Yra ir daugiau — Kazimiero globėjas Anupras Šešelgis, kuris vaistų užmigdytas kartkartėmis sudejuoja. Ir Juzė Kojalaitis, kurio silpnas, lyg žiogo balselis pasigirsta: „Dainuokite, broliukai, ir aš

padėsiu...“ Kazimieras nuosirdžiai rūpinasi nelaimės ištiktais savo globojamais draugais. Jis lanko juos ligoninėje, o vėliau pas save priklaudo. Pagaliau, išnuomavęs Brooklyną alinę, juos įdarbina. Užrašius ant lentos intriguojantį parašą „Four Men on One Leg“, užėiga dūzgia „lyg bičių avilys“ ir „pinigėliai ir stalčius byra“.

Kazimieras ir kitiems nešykstus. Jis „visur pirmutinis, kur tik jo pagalbos visuomenei reikia“. Už kiek laiko vyksta į New Yorką atšvesti šešiasdešimt penkerių metų gimtadienį „Keturių“ alinėje. Keturi jį šiltai priima: „Čia ne paprastas svečias [...] jį globėjas, parama, užtarėjas, pinigų skolin-tas, patarėjas ir talkininkas... Ir štai Martišūnas jų beveik tėvas ir brolis“. Ir per šį lyg apoteozinį momentą Kazimieras „taip pat linksmas, kaip per savo vestu-

grįžus į Pittstoną, visas Martišūnų dėmesys skiriamas vaikams, kuriems „visa davė [...] kad sveiki būtų, stumė į mokyklą...“ o dabar „nieko daugiau nelieka, kaip tik padėti“. O vaikų gyvenimas eina savais keliais ir nebūtinai taip, kaip tėvai nori. Mike veda lenkaitę Marusią Jasinskaitę, Anelė susilaukia sūnaus Jonuko, kurį ypač globoja jo senelis, kad užaugtų „sveikas, didelis, geras“. Mike ir Marusia susilaukia dukrelės, o dar po trejų metų Jonukas turi ir sesutę.

Deja, per Lietuvių dieną Kazimieras, susitikęs su draugais, skaudžiai ir giliai pajunta neišvengiamai bėgantį laiką ir žmogaus gyvenimo trapumą. Ir, pamatęs Anuprą, mąsto, „koks jis susenęs! Kiek vargų ir kančių raukšlių. Tik akys geros, žvilgsnis tvirtas, į žmogaus sielą ir protą įsikverbia“. O netrukus tenka jam laidoti šį savo pirmutinį Amerikos draugą, kuriam nebuvo lemta sugrįžti į Lietuvą, kurią jis „savo širdy nesiojo visą gyvenimą“.

Tačiau, užkasant „bendrus su Anupru metus“, Kazimieras jaučia, jog „kažkas šviesaus ir gražaus paliks, kas buvo jį bendruose [...] keliuose“. Tai liudija ir jam pastatytas paminklas ir jo įrašas: „Anupras Šešelgis. Dainų mylėtojas“. Deja, žodžiai „Išėjęs ramybėje toli nuo Lietuvos“ praeinamumo liūdesiu perbėga pasiliekančių sielų.

O laikas vis bėga. Ir Kazimieras, ir Pranute pajunta senatvės negalavimus. Rudenį, atspindintį paskutiniąsias gyvenimo (Nukelta į 2 psl.)

Dagys

„Skaitomas aktas“ (medis)

Lietuvis svetimos žemės keliuose

(Atkelta iš 1 psl.)

dienas, Kazimieras veda Pranutę už parankės: „Ji apsisiautusi šilta skara, žili plaukai styrojo susukti mazgeliai, išgeltusi veidu ir nebestipriu žingsniu“. Tai tarsi jos paskutiniai šios žemės kelio žingsniai — netrukus Kazimieras ir ją palaidoja.

Gyvenimas tačiau eina toliau. Jonukas įstoja į medicinos fakultetą New York'e. Vaizduojamos jo pirmosios dienos, paukščių pavasarį čilbant, primena jo protėvio Kazimiero tėvo saulėto gyvenimo optimizmą. Ir Jonukas, kaip ir jo senelis, nori padėti kitiems: „Gal jis mokslus pabaigęs, galės jiems kaip nors padėti? Galės tada visiems padėti“.

Jonukui nepasiseka vesti lietuvaitės. Jo mylimoji Alicija išteka už turtuolio, o jis veda lenkaitę Loretą. Tačiau įsidėmi savo senelio testamentinį pamokymą: „Lietuvėle atminti, jai padėti“. Prie senelio mirties patalo Jonukas taria: „Aš — daktaras ir mėginu tave pagydyti“. Tačiau Kazimiero dienos baigiasi. Jo laidotuvis iškilmingos. Susirenka atsisveikinti šį patriarcho šeimą ir šį geradarį visuomenę. Jų gieda „Viešpaties angelai“. Ir šį pagarbą ir meilę liudija Kazimiero nusistatymą. Jonukui, kitados paklausus, ar jis laimingas, Kazimieras yra pasakęs: „Jei gali kam padėti, jeigu sumažini kitų vargą, tai ir laimingas“. Tai jo gyvenimo filosofija, kurios esmė — artimo meilė.

Romano paskutiniame, epiloginiame, skyriuje vaizduojama trečiosios Martišūno mirties metinės. Anelė kepa pyragą su dukra Jūlyte, o jos dukraitė Diana Jūlytę išsiunčia į krautuvę parnešti cinamono. Ši scena primena momentą tarp ankstyvesnių dviejų generacijų motinos ir dukters — Pranės ir Anelės. Ir jos kepė pyragą. Ir jos siuntė dukrelę, Anelės mažąją Jūlytę, krautuvėn torto kepimui vanilijos. Šis motinos ir dukters — lyg ritualinio pobūdžio momentas suriša šią generaciją su praėjusia generacija ir išskiria gyvenimo ciklųumą, kurį pabrėžia romano paskutiniai žodžiai: „O gyvenimas rieda, kaip riedėjęs“.

Toji išorinė aplinka, kurioje atsiduria išėjęs į pasaulį kaimo gėmės ir augęs Kazimieras Martišūnas ir kurioje atsisiekia jo vidinio pasaulio plotai ir kurioje vingiuoja jo žemės kelias, yra miestas. Miestas, pirmiausia Klaidė, kurios dideli raudoni namai ir jo taip stebina, kad jis į juos teltų rėjo sužavėtas ir nieko negalėjo galvoti. Panašūs vaizdai ir Amerikoje — aukšti namai, kurių stogą galėjai pamatyti tikai galvą užvertęs. O gatvėse uža mašinos, eina pulkai žmonių. Nustebina jį net ir kalėjimas, kur jam duoda svaria lovą ir valgydina kaip per Velykas... Turtum jis būtų koks brangus svečias. O Brooklyn Broadway gatvė „atrodė jam ilgų ilgiausia mūrinė upė, kurios nei galo, nei krašto nematyti, kurios ir galūkų perėjęs, jau pailesti tartum pusdienį rūgus kirtęs“.

Ir visas gyvenimas čia kitoks. Jis tarsi dviejų plotinių — šviesos ir tamsios, kurios susitinka iliuzijoje ir realybėje. Laikai su pinigais ir pasigyrimais iš naujosios žemės, kurie plaukia Lietuvon, sudaro vaizdą, jog Amerika — tai kraštas, kur „žmonės per valandą pasidaro turtingais“, kur namų vidus „sidabru ir auksu nulieta“, kur „pinigai augtė auga“, kur „turtu turtai, gerovių gerovės“. Šio aukso krašto iliuzija autorės ironiškai sugretinama su „juoda“ realybe. Tas per amžių svajotais ir ieškotais aukšais yra labai giliai ir pasiekiamas tik „juoda ir sunkiu“ darbu anglių kasyklose, kur angliakasiai „dirba ir dirba, juoda prakaituoja“, ir vargsta kasyklų šulinuose „kaip juodi vergai“, kaip „juodi jaučiai“.

O kasyklose darbas iš tikrųjų nelengvas. Jose ne tik metafiziškai, bet ir realiai ateivių gyvenimas labai sunkus ir juodas. Kasykla, kaip ir devynioliktojo šimtmečio prancūzų natūralistinės literatūros srovės rašytojo Emile Zola romane *Germinas*, lyg grasinanti gyvatė ryja žmones. Labai panaši ji ir Alės Rutos romane. Ji čia — gąsdinanti

Milda Budrienė nuotrauka „Tėvas Leonardas Andriekus“ — iš Lietuvių fotografų išeivijoje 14-tos metinės parodos serijos „Lietuvio portretas“ 1985 metais Chicagoje.

kasdienio gyvenimo realybę, kurios „milžiniškai juodi akmenys“ grasiuotriškinti „silpną urvinį žmogelį“. „Oi, juodos mūsų dieneles, oi nelinksmos dieneles“, skundžiasi Anupras Sėselgis. Aplinka juoda: „Pro kalnus teka juodas upelis“. Kaip anglys — juodi ir žmonės: „Suplaukia prie šaktų juoda, pilka minia vyrų“. Ir „auksa krašto“ iliuzija ir telieka tik iliuzija. Jos simbolis — paukštis — pajudavęs: „Ta jū laimė taip ir nepasiekia“. Ji, romano žodžiais, „kažkur tik sukasi virš galvų, kaip juodi paukščiai“.

Tačiau šių juoduojančių kasyklų fone prasišviečia ir skaidrių gyvenimo momentų šviesa. Sėselgis ir Martišūnų mergyčių krikštynas nutvieskia skaisči saulę. Šiame aprašyme dramatiškai susitinka saulės šviesa ir kasyklų tamsa:

Dviejų krikštynos — dvigubas linksmybės. Nuvežė krikštyti, žinoma, ir lietuvių bažnyčia. Skaiti švietė saulę, kai dvi poros kūrų žengė aukštais laiptais į tankia tvora aptvertą bažnytelę. Nuo šventoriaus žvelgti toli, dūksojo tamsūs Shenandoah kalnai, greta jų — „dortio“ kalneliai, juodo susilėgusio purvo, liekančio anglis išplouvis. Kartais kalneluose pakildavo dūmų stulpas, nes „dortas“ lengvai užsidegavo.

Yra romane, kaip ir realiaame žmogaus gyvenime, ir daugiau dramatiškai susitinkančių momentų, pvz., vestuvių šviesus džiaugsmas ir siurpus ir visa aptemdančių sprogimas kasyklose.

Nėra šviesus čia ir socialinis gyvenimas. Ir netiesybė Kazimieras pajunta visur — ir Lietuvoje, ir Amerikoje. Lietuvoje baudžiavos laikais žmonės turi eiti tarnauti ponams. Kazimiero motina, likusi našlė, užuot sulaukusi užuojautos, dar labiau skriaudžiama. „Tijūnas, kaip našlė, ir apska, daugiau darbo užkrauna. Girdi, berniakai per jauni, kiek to jų darbo. O bendros ganyklos, o kuras iš pono miško“.

Skriaudą ir netiesybę Kazimieras pajunta ir New York'o siurvyklose, kur viršinkiniai neva dėl užsitaautos baumės mažina algą. Kasyklose darbininkai nemažiau išnaudojami. Darbo sąlygos pavojingos: „Nuolat ir nuolat įvyksta sužiedimų“, vaikai primami į sunkų darbą. Nelaimė įvykus devynerių metų globotiniui, Anupras netiesingai atleidžiamas iš darbo. „Kompanija — žino, kaip darbininko nesėkme pasinaudoti“. Darbininkai skriaudžiami ir ekonomiška: „Didžturčių mainų krautvės vertė darbininkus iš jų pirkti į skolą, o paskui iš jų algų atskaitydavo“. Ir tik per streikus, per kuriuos ir „kraujas liejosi“, išsikovoję geresnės sąlygas: įsteigiama ligoninė, kurioje gydomi sužeistieji kasyklose.

Pagrindinio romano veikėjo Kazimiero Martišūno gyvenimas iš dalies atrodo lyg pasaka. Jis su Prane „gyvena laimingai, spardai turtėja ir garsėja darbštumu bei širdies gerumu. Ir žmonės pra-

deda laikyti garbę, jei būna pakviečiami į jų namus“. O kad jam sekasi, negalima abejoti. Ir visur: rusų suimtas jis nepakariamas, bet pabėgęs iš nelaisvės. Sekasi jam ir darbuose: gauna darbą paltų kirpėjų siuvykloje. Vėliau greitai sugeba jis išsi-kapstyti iš pavojingo giliosse požemiu kasyklose darbo. Dar labiau sekasi jam perkant valgyklą, alines, namus. Net ir savo draugus įdarbina „Keturiuose“. Sekasi jam ir meilėje: veda visus žavėjusią — net ir kasyklų aukštą pareigūną — sumaniąją, gražiąją, Lietuvą dar kvepiantį Pranutę. Ne be pagrindo Anupras jam sako: „Po laiminga žvaigždė, broliu, esi gimes!“ Šią kone pasakišką laimę pastebėjus, rašytojas ir kritikas Kazimieras Barėnas, šį romano aspektą pavadino magišku realizmu.

Tačiau iš tikro Kazimiero kelią į materialines gėrybes galima aiškinti, neatsižvelgiant nuo romano vaizduojamo gyvenimo logikos, ir kitaip. Kazimieras visa tai pasiekia kūrystingumu, veržlumu, sumanumu ir darbštumu. Darbštumas — bene patys ryškiausias jo charakterio bruožas. Jis dirba, kaip „juodas jautis“, ir „spaudžiasi, taupo, nesigaili savo prakaito, mažai miega ir pasitenkina paprastu valgiu“. Tad ir nenustabu, kad romano vaizduojamame gyvenime ypač pabrėžiamas darbo svarbumas. Tai ir jo tėvo etika: „E, dirbi, tai ir Dievas padeda...“ Nemažiau buvo darbšti ir jo motina. Savo pastangomis ši našlė užaugino sūnus: „Kai jautis tėveli nudirė, sako, niekas ūky nepasikeitė. Javai augo, sodai žydėjo, gyvuliai apžūrėti, vaikai pamaitinti ir apmęti“.

Apskritai romano veikėjų vertė glaudžiai siejama su jų darbštumu. Ir visur juos apibūdinant tai pabrėžiama. Štai kokia Pranutė: „Nedidutė, postambė, moteriška krūtine, vis pro šypsnį rodanti gražus dantukus, malonių žvilgsniu. Vis linksma, su visais draugais, ir tuoj skubanti prie darbo“. Tai jū, Kazimiero ir Pranės, gyvenimo credo: „Jie abu įsitikinę buvo į darbą, ir nieko nepadarėsi! Yra pinigų ar nėra, gerai jautiesi ar nekaip; kelkis anksti ir eik, dirbk, užsidirbk, pataupyk — tai ir sau turėsi, ir galėsi kitam nelaimėje pridurti“. Šias savybes liaudies išminties posakių pagalba kala ir į savo vaikų galvas: „Stovintis vanduo genda“. „Kaip pasiklosi, taip išmiegosi“. Kazimieras džiaugiasi užaugusia Anelė, neužmiršdamas darbo momento: „dabar jo mergaitė — jau moteris, darbšti, rūpestinga, kaip ir jos motina...“

Kaip darbštumas, taip ir dosnumas nėra neatlyginamas. Kaip gamtoje, taip ir visuomenėje veikia gilūs tarpusavio ryšiai. Jau ir Kazimiero tėvas sakydavo: „— palaistysi, tai ir gausi žemės vaisių, atiduosi ji tau šimteriopai“. Sąžiningumas išsiskiria sąžininguma: „Pats nieko neapsuko, tai ir jam kiti sąžiningi“. Geraširdiškumas — geraširdiškumą: Anupras, priimdamas

naują imigrantą, sako: „Kaip man geri žmonės padėjo, taip ir aš ji priimsiu“. Romano vaizduojamo gyvenimo moralė susumuoja Kazimieras posakiu: „Niekio negausi kitam nedavęs“.

Kazimiero buvęs bendrapatrietis, globėjas, draugas ir vėliau globotinis nedrausis Anupras Sėselgis neturi tų ypatybių, kurių pagalba Kazimieras prasimuša naujajame krašte. Sėselgio siela kitokia — menininko. Jis ilgisi grožio. Ir Kazimieras jam prikiša: „— Matai, Anuprai, tu tik dainuok, dainuok... Gražu, ir aš jį mėgstu. O kai žmogus apsigalvoji, — nori geriau gyventi“. Anupras neprasimuša ir geresnės darbus, nesukrauna pinigų. „Tai va, treji metai Amerikoje, o nieko labai nepasiekė. Nepralobu, tik „popierinio turto“ — skaitymui vis daugiau parsinešdavo“. Bet šiam „ne šiam kraštui gimusiam“ žmogui šie „popieriniai turtai“ tampa dvasiniais turtais ir nušviečia visą jo gyvenimą: „Kai širdis pasiilgsta, tai atsigauju tėvynės atsiminimu, lietuvišku žodžiu“. Ir per Lietuvį dieną jau suvargęs ir susenęs Anupras deklamuoja nušvitusių veidų aušrininko eilėraštį:

Prabrėšk, aušrele, tekėk, saulele, Spindėk, aušros žvaigždėle. Papūšk, vėjel, varyk miglę, Padubink vėiverselį.

Kaip Upton Sinclair romanas *The Jungle*, taip ir Alės Rutos *Pirmieji svetur* supažindina skaitytoją su sunkia ateivių darbininkų dalia Amerikoje. Sinclair romanas atskleidžia darbo sąlygas ankstyvo dvidešimtojo šimtmečio Chicago skerdyklose, Alės Rutos — antrosios devynioliktojo šimtmečio pusės Pensilvanijos

anglių kasyklose. Ir abiejų romanų vaizduojami veikėjai lietuviai. Tačiau Sinclair tautinis jų identitetas tėra tik paviršutinis bruožas, tik savotiška „couleur locale“. Jam daug svarbesnis socialinis momentas, o Alė Rūtai lietuviškas klausimas yra pačiam dėmesio centre.

Lietuva, jos gyvenimo ir gamtos vaizdai Kazimierą lydi visą gyvenimą. Panašus šiuo atžvilgiu ir jo draugas Anupras. Jie, nuėję į mišką, žūri išskėlę galvas į medžius ir į dangų, o jų širdys, romano žodžiais, „tirptė tirptą gimtojo krašto ilgesiu“. Panašiai, kaip ir žymaus prancūzų rašytojo Marcel Proust romane *Lešant prarasto laiko* (A la recherche du temps perdu), pasižymintame subtiliu psichologinių gelmių atskleidimu, kur mažas pyragėlis prie arbatos nukelia jo personažus į praeitį, taip ir Alės Rutos Kazimierą senatvėje sugrąžina į tolimas vaikystės dienas vienintelis vandens lašas, nuo stogo nukritęs už jo apykaklės. O kai sugrįžta praėjusieji vaizdai, padidėja ir ilgesys. Ir jis mato lietuvių jausmus, kaip ten sėdintis miške, kur traukia jo širdį ir kuriuos jis sapnuoja. Apie savo gimtąjį kraštą pasakojo jis ir savo vaikams: važiudamas su Jonuku į New Yorką, „Kazimieras ilgai kalbė, pasakoja apie Lietuvos miškelius, kaip tenai siauri keliukai, kaip jie takais girias išlandžiojo“.

Ir ne tik gimtojo krašto gamta Kazimierą traukia. Jis nuosirdžiai myli ir savo motiną, ir paliktuosius Lietuvą. Ir nuosirdžiai vykdo dar Lietuvos padarytą pasižadėjimą siekti, kad būtų geriau ne tik jam pačiam, bet ir broliui, ir motinėi:

Padeda jis broliui Petriui, neat-sako pagalbos ir kaimynui, giminei ar pažįstamam. Petriui — siunčia pinigų, kad trobas pasitaistytų, kad vaikus į mokslo leistų. Motinėi — vaistams ir geresnės drapanoms. O kitiems — pasirodo „popierius“, jei kas papasakojė, kaip žiaurus caras ar ką vilioja laisva ir turtinga Amerika.

Ypač praeitis sugrįžta jo gyvenimo paskutinės dienos, jam besimeldžiant, kai jis, rodos, mato motinos veidą: „Motinėty šypso, kai meldžiasi. O kai gieda, tai ji suraukus kaktą, tokia rimta... Motinėty, va šypso...“

Kaip ir kitiems, atsidūrusiems tolimoje šalyje, motinos vaizdas neįsilydo. Ir meilė jai susijungia su palikto jaunystėje gimtojo krašto meile, kuri išsilydo sąrašomis ir atsisiekia dainomis. Anglių kasyklose sunkiai vardami, „Lietuvos atsiminimais jie pasisotina. O kai skarelį kam-pai jau nuo asarų sudrėksta, tai tada kas nors užveda lietuvišką dainą, kuri juos paguodžia ir atgaivina“. Ir Kazimierui asaros rieda veidu, giedant „Tėvyne Lietuva, tu kaip sveikata, kaip Tave reik branginti, tik supranta, kas tavęs nenkenka“. O kai jo duk-tė deklamuoja „Op, op, kas ten, Nemunėli“, Kazimieras susijau-dina iki asarų. „Keturių“ salūne irgi dažnai skamba lietuviškos dainos. Jųzė prisipažįsta: „Man gimtinė atskamb su žuodeliu daino“. Ir tikrai tos „jų dainos

patraukia, užliūliuoja, gaudina bei ramina“. Ypač per Lietuvį dieną „lietuviškos dainos, choro ar pavienių dainuojamos. O labiausiai visus jaudino ir grau-dino ir net asarų išspaudė“ Sauer-weino giesmė, kuri ką tik buvo pasirodžiusi *Aušroje*: „Lietuv-ninkai mes esam gimę, lie-tuvninkai mes norim būt...“

Tačiau ši motinos ir gimtojo krašto meilė nesiribuoja vien tik sentimentaliais prisiminimais, sąšaromis ir žodžiais. Ji virsta konkrečia veikla politinėje, religi-nėje ir kultūrinėje srityse. Šiuo atžvilgiu būdingas jų įsteigtos organizacijos „Motinėles“ var-das, kurios tikslas „stengtis išskirti lietuviams žodžio liuosybę, tikėjimo liuosybę, Lietu-vai nepriegulmę ir per moks-lą didinti tautinį susipratimą“.

Romano puslapiuose atsisiekia-džia ne tik išeivių materialinio kūrimosi sąlygos devyniolikto ir dvidešimto šimtmečio pradžios Amerikoje, bet ir lietuviškosios spaudos suklestėjimas. Jau nuo pat pirmųjų dienų Anupras dek-lamuoja įvairius eilėraščius: „Gir-džiū sapne aš paslėptą bylą, matau, Lietuvos reikišias galy-bė...“ O Kazimieras skaito Tva-rausko leidžiamą *Lietuvišką gazietą*. Anupras persisusina naują knygę, versta iš lenkų kalbos ir brolio Augustino Zasios atspausť Chicagoje „Historija Septynių Mokitojų“. Jis ir Pranei krikštynų progą padovanoja lietu-višką knygę, atspausť lenkiš-koj spaustuvėj *Apie kantriją Eleną*. Kazimieras ir pats prade-da rašyti žinles ir jas siunčia į *Gazietą lietuvišką*, kurios pasirodo ir *Aušroje*, skyrelyje „Groma-ta iš Amerikos“. Leidžiama *Darbi-ninkų viltis* ir juokų laikraštėliai, pavadinti įvairiais vardais: *Raga-na, Sakė, Pleperis, Tarka, Zvirb-lis*. O 1909 m. pasirodo *Draugas*. Daktaras Šliūpas įsteigia *Lietu-viškąjį balsą*, o katalikai — *Vienybę lietuvininkų*. Pasirodo ir kiti laikraščiai: *Darbininkas, Keleivis*.

Taip pat klesti ir organizacinė veikla: įsteigiamas Tautiškų cen-trų fondas — „kultūros, visuomenės ir tautos reikalams“. Įsteigiama Sv. Jurgio draugija, išrenkamas lietuvis burmeisteris Adolfas Taboras, šaukiami susivienijimo seimai ir draugijų suvažiavimai. 1906 m. įsteigiama Vilkbariūose Amerikos lietuvių Romos katalikų federacija ir suaukiamas pirmasis politinis Amerikos lietuvių seimas, veikia lietuviška mokyklėlė. Kauno „Saulės“ namams Amerikos lietu-viai surenka net devyniolika tūk-sančių dolerių. Steigiami Vyciai, Chicago „Aušra“ šelpia aukštus mokslius einančią jaunomėnę. Arkansas valstybėje lietuviui nori sukurti tartum kitą Lietuvą. Susi-daro 400 komitetų vien tik aukoms rinkti „Laisvės varpai“. Tai realūs istoriniai Amerikos lietuvių veiklos bruožai.

Lietuviškumas ir lietuviška dvasia atsisiekia ir realioje išorinėje plotmėje: namai graži-nami lietuviškais papuošalais — darželiuose sodinamos gėlės, kurios mergaičių buvo augi-namos Lietuvoje. Net ir miestų

vardai sulietuvinami ir tarsi priartina gimtąjį kraštą: Shenan-doah tampa Senadoriu, Shamo-kin — Samukais, o Wilkes-Barre — Vilkbariais. Ir Bruklinas Kazi-mierui ne toks svetimas, nes pri-menas lietuvišką sudėtinį žodį iš *brukti linus*.

Tačiau ne tik ateiviai veikia ir formuoja savo gyvenamąją ap-linką. Neišvengiamai ir aplinka juos veikia. Tai pajuntama ypač ir kalbinėje plotmėje. Sulietu-vintų anglių kalbos žodžių vis dau-giau ir daugiau įsiveržia į ateivių kalbą: „grinoriai“ eina į „šapa“, kur klausos „formanų“, valgo „porčapas“, guria „salinuose“, steigia „biznius“, dirba „liberiali“, „mainose“, įgyja „šipkartes“, ateina į Kazimiero vestuves „bigšatas“, išgyja „džabus“, vyksta į „mitingus“, dirba „pys-vorka“, suėjęs Kazimierui „siksty faiv“ ruošia „burdei parę“, nuomuoja kambarius „burdingie-riams“, vaikas aplanko „grenpą“, važiuoja „strytkariu“, kepa „kei-kus“. O antrosios ir trečiosios generacijos kalboje įsiviečia ir angliškų išsireikimų: „Hai“, „Oh, well... kas man“, „No wonder“.

Romano aplankos žodžiais, „ateina naujos kartos, kurios jau kitomis akimis žiūri į gyvenimo vingius ir nesijaučia išmestos iš savo natūralios aplinkos“. Kad naujoms, jau naujame krašte gi-musioms ir augusioms kartoms lengviau prisitaikyti prie nau-jojo krašto, neabejotina. Tačiau, nors romane veikia penkios Martišūnų šeimos kartos, roma-no centre yra Kazimieras, pro kurio akis atsisiekia ir visas vaizduojamas gyvenimas.

Tad skaitytojas ne tiek mato šių kartų naujojo gyvenimo pilnumą, kiek pajunta Kazimiero aplinkos tuštumą. Šį vakuumą skaudžiai pergyvena ir patė Kazimieras su Pranute. Nei Anelė, nei Mykolas neatina į Lietuvį dieną: „Niekam to Martišūnas nesakė, bet slapčia jis liūdi: jam skaudu, kad čia nematyti nei dukters, nei sūnaus Mykolo“. Ypač tai giliai pajuntama Anuprui mirus: „Kazi-mierui nesmaugu, kad laidotuves — nei jo dukters, nei sūnaus nematyti“. O dar skaudžiau, kad Maikis savo vaikų nešnekina lietuviškai.

Tai tėra tik keletas lietuvių žemės kelio vingių svetimame ir tolimame krašte, atsisiekia žan-čių Alės Rutos romane *Pirmieji svetur* bruožų. Ir tas kelias, jo ving-giai ir kryžkelės ligi tam tikro laipsnio yra visuotinio ir bendrai žmogiško pobūdžio. Juoba, kad gana dažnu atveju žmogaus kelias nesustoja jo gimtoje žemėje. Vienokių ar kitokių gyvenimo aplinkybių verčiamas, kad ir su labai dideliu skausmu, jis turi jį palikti.

Tačiau tas savo gimtojo krašto palikimas tėra tik geografinis ir fizinis. Savo siela žmogus palieka gimtojo krašto garsuose ir spalvo-se ir visa savo būtimi susiliejęs su savo tautos dvasia. Knygoje sutiktieji veikėjai paliudija Hora-cijaus žodžius, kad „padangė, ne dvasią pakeičia tie, kurie į užjūrius iškeliauja“.

Nepasikeitė siela nei Alės Rutos romano veikėjo Martišūno. Ir jis, keliaudamas svetimos žemės keliais, girdi praėjusius žingsnių aidus vaikystės ir jaunystės takuose ir dainas, gimusias jo gimtojo žemėje ir jį atlydėjusias į naujo gyvenimo plotus. Savo siela jis, kad ir žiūrėdamas į svetimą padangę, mato Lietuvą ir tebėra gimtojoje žemėje. Ir lietuviybė yra esminis jo dvasinės konstrukcijos elementas, kuris dominuoja visą jo gyvenimą.

Siame Alės Rutos romane atsis-kleidžia ir kitas egzistencinis ir bendražmogiškas žmogaus - kelei-vio gyvenimo ir galutinio jo liki-mo momentas — mirtis. Jis čia, šiame romane — jaudinantis ir paliečiantis ir skaitytoją siela... — kad visa praeina. Praėjo ir Kazi-miero Martišūno gyvenimas. Jis ligoninėje. Jo vaikaitis dr. Jonas Tepliusis laiko jo ranką ir gu-džia: mėginasi jį pagydyti. „Man — laikas“, — sako ligonis.

Tai paskutiniai Martišūno žodžiai jo žemės keliuose. Dr. Tepliusis „paleidžia jo ranką — žino, kad jo tėtuko šiame pasauly nebera“. Paskui „karsiai persi-žegnoja ir, atsilaukęs prie lovos, abiem rankom užsiedgia veidą“. Ir tarsi jaučiame vaikaitį mal-da suslieja su senelio žingsnių aidais kito pasaulio plotuose.

Milda Budrienė nuotrauka „Aktorius Vitalis Zukauskas“ — iš Lietuvių fotografų išeivijoje 14-tos metinės parodos serijos „Lietuvio portretas“ 1985 metais Chicagoje.

Ryškinama Lietuvos valstybės pradžia

VINCENTAS LIULEVIČIUS

Z. Raulinaitis. Lietuvos raiteliai (XIII amžius Lietuvos karinėje istorijoje). Pirmoji knyga: Kunigaikščių sąjunga. Brooklyn, New York: „Karys“, 1985. Lietuvos karinės istorijos raštai Nr. 13. 308 psl. Aplanko piešinys — Arūno Bukausko. Schemas braižė B. Balčiūnas. Kaina — 10 dol. Gaunama „Drauge“.

Pirmoji pažintis

Zigmantas Raulinaitis, atvykęs į JAV, tuoj ėmėsi *Kario* žurnalo redagavimo darbo. Daug straipsnių paskelbė *Karyje*. Visi jo straipsniai liečia Lietuvos karinę istoriją. Vėliau tuos straipsnius pradėjo dėstyti į knygas. Jų nuo 1961 m. išleido nemažą skaičių. Štai jų pavadinimai: Durbės mūšis (1961), Aistčiai karinės istorijos šviesoje (1962), Galindai prieš Romą (1963), Hunų žygis (1964), Vaidevutis (1965), Prieš vikingų audrą (1968), Apuolės užpuolimas (1972), Grobio ir naikinimo žygis (1979), Keturi frontai (1982) ir naujasis leidinys — Kunigaikščių sąjunga (1985).

Kaip matome iš skyrių pavadinimų, šioji knyga yra karinės istorijos studija, tad joje ir tėra daugiausia įvairių žygių istorija. Būtų įdomu, kad karinės istorijos specialistas iš pagrindų pastudijuotų visas aukščiau minėtas knygas ir atskleistų jų vertę. Šiuo metu tesusipažinkime su vėliausiuoju leidiniu ir pasidalykime savo įspūdžius. Šis leidinys (*Kunigaikščių sąjunga*) tėra pirmoji dalis veikalų, kuris pavadinimas „Lietuvos raiteliai“. Kada nors turėtų būti antroji dalis.

Knyga didelio formato, 308 puslapių, kietais viršeliais, imponuojančiu aplanku. Ją išleido „Karys“, spaudei Pranciskono spaustuvė Brooklyn. Tiržas 800 egz. Knyga suskirstyta į dvyliką skyrių: Karo veiksmų Dauguvos tėkmės linijoje, Karas su lybiais, Kovos dėl Estijos, Kovos Livonijoje, Karas Estijoje, Karas su rusais, Lietuvos kunigaikščių sąjunga, Kovos Livonijoje ir Estijoje, Estų sukilimas ir jo pasekmės, Jotvos ir Prūsų frontas, Žiemgalių karas su Livonija, Pirmasis kalavijuočių ordino žygis į Lietuvą.

Kaip matyti, temos kartojasi. Vieną paėmęs temą, autorius jos neišbaigia galutinai, bet vėliau vėl grįžta prie jos, pavyzdžiui, Estija liečiama net keturiose skyriuose, nes autorius turėjo nusilenkti chronologijai, norėdamas įvykius dėstyti chronologine eile.

Skyriai padalyti į poskyrius. Jų daugumas kalba apie latvių kilčių (genčių), prūsų kilčių bei estų kovas su priešiniais, pasiryžusiais juos paversti. Iš 128 poskyrių lietuvių tautos kiltims tepaskirti 26 poskyriai. Tad pirmiausia susipažinkime su mums artimesniųjų (savųjų) kilčių veikla XIII a. pradžioje.

Lietuvių žygiai

Idomus ir vaizdus Žvelgačio žygis į estų kraštą 1205 m. žiemą. Žvelgaitis turėjo tokią didelę kariuomenę, kad ją praleido Rygos valdovai ir padarė taikos sutartį. Tačiau tos sutarties neišlaikė. Ryga, prikabinata žiemgalių vadų, grįžtančių lietuvių kariuomenę užpuolė iš pasalų ir daug nuostolių padarė, net Žvelgaitis žuvo (p. 15 ir 21).

Po poros metų (1207) lietuviai padarė žygį Černigovo kryptimi (p. 49) ir į Livoniją (p. 51). Ir dar tais pačiais metais sėliams padėjo kovoti prieš vokiečius (t.p.). Žiemgaliai, pasitelkę vokiečius, bandė įsiveržti į Lietuvą, tačiau jiems nepavyko. Lietuviai juos išvaikė (p. 56). 1208 m. lietuviai, talkinami jotvingių, suruošė didelį žygį į tolimąją Voliniją. Iš dalies šis žygis buvo kerštas už 1196 m. Jotvos nušiuimą bei progą pasigrobtį turto. Volinijos neužstojo, lietuviai ir jotvingiai, apsikrovę dideliu grobiu, grįžo namo (p. 60). Kitais (1209) metais latviai užpuolė Lietuvą. Tai pirmasis žinomas latvių užpuolimas. Tačiau jis nebuvo kuo nors garsus (p. 69). Vokiečiams

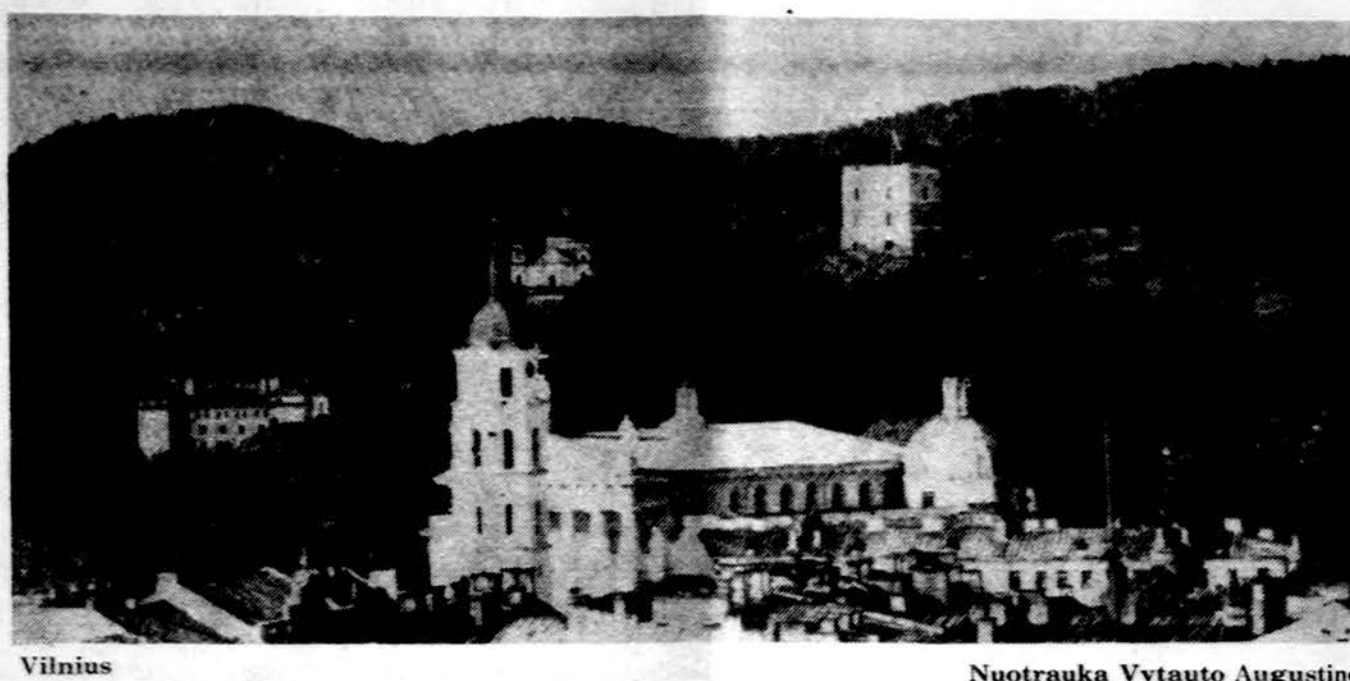
nukentėjus prie Gotlando salos, lietuviai puolė Kuoknesės pilį, bet greit atsitraukė (p. 77).

1210 metais, vysk. Albertui ir magistrui Volkviniui išvykus į Romą, lietuviai, nejausdami pavojaus iš šiaurės, suruošė žygį į Naugardą. Grįžtančius su dideliu grobiu juos pasivijo naugardiečiai, apsupo ir sumušė (p. 86). 1212-1213 m. žiemą lietuvių stambus dalinis žygiavo į estų kraštą Sakalą. Kuoknesės pilyje buvo tik Rygos vyskupo ir lybių karių. Kalavijuočių joje nebuvo. Piliis lietuvius praleido, nes jie žadėjo pakelėje nieko nepiešti. Iš tikrųjų lietuviai apipilė vėlyvą priklausišią šalį, krikščionis (p. 118). Kai Rusijoje 1213 m. žiemą siautė badas, pskoviečiai suruošė pasipilimo žygį į estų kraštą. Tuo metu lietuviai užpuolė Pskovą ir smarkiai jį apipilė, beveik neginamą (p. 119). Dar tą pačią metų pavasarį lietuviai keliavo į Toluva (latvių kraštą) plėšimo tikslu. Žygis laimingai pavyko (p. 120). Tariamais to žygio vadas Dangerutis kita proga pateko kalavijuočiams ir nelaisvę ir kalėjime nusižudė. Po Dangeručio mirties, nors vokiečiai prie Dauguvos smarkiai tvirtinosi, lietuviai ir toliau į Livoniją padarydavo žygių (p. 122). Kai Kuoknesės pilies įgula nuvyko apipilėti lietuvių sąjungininko Jersikos pilies, Jersikai paprašius lietuvių pagalbos, lietuviai, grįžtančiams užstojo kelią (p. 132). Naugardui ruošiantis žygiui į Estiją, Pskovo kunigaikštis nuvyko jam padėti pasiruoti. Tuo momentu pasinaudojo lietuviai. Užpuolė apylinkę prie Selonės upės, kuria ejo prekyba ir buvo tirščia apgyventas plotas. Laimingai su grobiu grįžo namo (p. 148).

1218-1219 m. lietuviai padarė žygį į Estiją, keliaudami ledų ir Saaremos ir Muhu salas. Iš čia persikėlė į žemyną ir čia taip pat plėšė. Per latvių kraštą lietuviai raiteliai pasiekė Dauguvą ir dėl neatsargumo dalis jų žuvo. (Tik dalis paspruko su grobiu namo. Tas raitelių žygis to paties autoriaus plačiai aprašytas anksčiau išėjusioje knygoje *Grobio ir naikinimo žygis*, p. 52-59.) Šis žygis laikomas drąsiausiu lietuvių raitelių grobio žygiu, atliktu XIII-XIV a. eigoje (p. 169).

Toliau prieiname prie intriguojančios temos — Lietuvos kunigaikščių sąjunga. Ir kaipgi nebus intriguojanti, kai mūsų tautos kunigaikščiai mums pademonstruoja jau apjungtos Lietuvos valstybės buvimą. Turime galvoje 1219 m. lietuvių sutartis su Volinija. „Kovos, siautė Livonijoje visą XIII a. pirmąjį ketvirtį, stipriai atsiliepė į Lietuvos valstybę“ (p. 185). Pietuose vyko irgi didelės kovos dėl Volinijos, privedusios prie Volinijos ir Lietuvos kunigaikščių sutarties 1219 m. Ta sutartis svarbi dvejopu atžvilgiu: „Pirmiausia, valstybinio. Ji išveda į istorijos šviesą ir liudija apjungtą, vieningą Lietuvos valstybę, su aiškia centre valdžia“ (p. 186). Antruju: „...skelbiama dviejų valstybių sutartis, kuri buvo sudaryta vieningam ir tvirtam frontui prieš bendrą priešą — lenkus“ (t.p.). Išvardija ir tose derybose dalyvavusius lietuvių kunigaikščius. Pirmuoju įrašytas Živinbudas, toliau — Daujotas, Dausprungas, jo brolis Mindaugas, Daujoto brolis ir kt. Pirmieji penki vadina vyriausiais, o pirmasis Živinbudas vyriausias iš vyriausių. Autorius nori įtikinti, kad 1219 m. yra Lietuvos valstybės pradžia. Jis kitoje knygoje (*Keturi frontai*, p. 125) apie valstybės pradžią rašo daug plačiau. Gal Lietuvos istorijos tyrinėtojams, dar giliau patyrinėjus tą laikotarpį, teks Lietuvos valstybės pradžią nukelti į XIII a. pradžią.

Toliau mums papasakoja apie lietuvių žygį į Černigovą 1220 m. žiemą, sekmingai pradėtą, bet pabaigoje nepavykusį (p. 200). Galimas dalykas, kad šiam žygių eigoje žuvo Živinbudas, nes jis daugiau šaltiniuose nebeminimas (p. 202). Yra atsitikimų, kai kaimyniniai kraštai eidavo vieni kitiems į talką. Žinomas atvejis, kai lietuviai pagelbėjo Naugardo

Vilnius

Nuotrauka Vytauto Augustino

KAZYS BRADŪNAS * LIETUVA IR POEZIJA

AUSROS VARTU BALADĖ

Švedo kulka
Kliudė iš karto —
Skambtelėjo tik
Sidabro apdangalai.
Buvau tada elgeta,
Sėdėjau prie vartų...
Ko nutilai? —

Nieko neatitiko.
Miestas dar laikos.
Istorija čia nepaklys —
Nubėgo į tolimą
Atėitį laikas,
O pasikorė šaulys.

SUSIKIRTIMAS PRIE VILNIAUS

Kazokai ir gusarai susikirto —
Galvelės nuriedėjo kalvomis.
Tik saulė patekėdama išgirdo
Ir debesiui pasakė tydomis.

O tas vidudienį dundėdamas nulijo,
Nuplovė kraują nuo žolės —
Vilniaus kalneliais kelias nuvilnijo
Be pasagų žymės.

DALGININKAI

Paslėpkite rekrūtą ir sukilėlių
Giliai po girminais, po slenkščio akmeniu.
Ir lažo duonos kepalėlių
Paduokime kaip sakramentą.

Palieski tikinčio pirštu
Tuo dalgininko šono žaidžiu,
Kad suspindėtų ir po šimtmečio
(Dabar!)

Ištiesinto ir šalto dalgio plienas.

MANO TĖVO DARAKTORIUS

Apie kurį
Jis pasakojo taip:

Buvo jau senas,
Daug žinojo,
Mokėjo lenkiškai,
Lietuviškai,
Lotyniškai.
Bet su mumis, vaikais,
Kalbėjo,
Skaitė,
Rašė
Tik lietuviškai.

O baigus pamokas,
Maldoj turėjome prisiekti,

Kad niekad į rankas neimsime
Maskoliškos maldaknygės.

Ir motinos tada
Priemenėje žegnojos,
Lyg būtų po mišiu.

MŪSŲ VISŲ

Šventoji Pirčiupio Motina,
Ateik į Vilnių,
Kraujui patepti Katedros duris,
Užkopi Gedimino kalną
Ir žiūrėki į miestą
Mūsų visų akimis.

KOPLYTSTULPIS

Žemyno potvynis
Dumblių ir kraują,
Žvyrą ir ašaras
Neša į jūrą...
Laikykimės!
Laikykimės kopyltstulpio šaknų!

Prie kranto briaunos priplakti,
Po kojomis
Bedugnėi verdant,
Nagais ir dantimis
Laikykimės!
Laikykimės kopyltstulpio šaknų!

VAKARAS PRIE ŠILUVOS

Ant akmenio sėdi raudodama
Gal motina, gal Marija.
Laidžiasi saulė raudona.
Kursai esi danguje

Nušluostyk ašaras verkančiai
Po dienų netekties.
Zemelei užsimerkiančiai
Labos, labos nakties.

LIETUVA IR POEZIJA

Jei ežerai išlektų
Ir krikšto upės nugrimztų,
Dingtų ir Lietuva,
Mūsų nebūtų.

O jei nutiltų žodis,
Jeigu raidyną palaidotum.
Ar prisiektų poezija
Skambų Velykų rytą?

Todėl guldau klonin ežerus.
Patiesiu upę.
Ir žodžiai taškosi, krykštauja
Ant poezijos rankų.

palaiptiui įsigalėti plačiuose plotuose rytuose — Polocko-Vitebsko ir Smalensko kunigaikštystėse“ (p. 294). Mes nematome čia jokios tragedijos. Jei atidžiai suvysime lietuvių visą sėkmę ir nesėkmę žygių statistiką, dar bus lietuvių naudai.

Karas visų su visais

XIII-o amžiaus pradžioje lybių, latvių ir estų kilčių gyvenamuose plotuose pasidarė labai sunkus gyvenimas. Anksčiau šiame krašte bandė plėsti krikščionybę Rusios kunigaikščiai, rinkdami iš jų duoklę. XII a. pabaigoje atsiranda konkurentai vokiečiai, kurie čia kuria savo valstybę krikščionybės platinimo pretekstu. Apkrikštytus lybius ir latvių vokiečiai naudojo kovose prieš jų pačių brolius pagonis. Pagonys kovojo su vokiečiais ir su apsikrikštijusiais broliais. Danai, pasinėję į ekspansiją, pradėjo veržtis į estų kraštą. XIII a. pradžioje pasidarė vieta, kurioje visi kovojo su visais. Žiauriausiu būdu vieni kitus naikina. Vargino ir lietuvių užpuolėdėjimai. Net švedai buvo atsikraustę į Estiją. Ir dar vienas veiksnys į tą orbitą buvo įsisukęs. Turima galvoje popiežiaus legatą Modenietį, kuris Virumą ir gretimas žemes paėmė į savo globą, sudarydamas lyg buferį tarp danų ir Livonijos. Ta teritorija sudarė lyg pradžią bažnytinės provincijos.

Užpuolimuose beveik visur vyrus išdudavo, o moteris, merginas ir vaikus paimdavo ir nelaisvę. Bet kartais žudydavo taip pat moteris ir vaikus. Grobdavo randamą turtą, o sodybas degindavo. Arklius ir gyvulius varydavosi namo. Keršto žygiuose sugautus vyrus žiauriai žudydavo, net gyvus kepdavo ant ugnies. Apie grobimus autorius sako: „Priešo apgrobimas tais laikais, galima sakyti, buvo viena iš valstybinės ekonomijos šakų ir dargi labai plačiai naudojama“ (p. 226).

Kai kalavijuočiai įsitvirtino padauguvyje, nukariaudami žiemgalius, tuo pačiu metu pietuose įsteigė Dobrynės ordinas Prūsijai nukariauti. Autorius išnašoja paaiškinimą susidariusią situaciją: „Dobrynės ordinas, kovodamas prieš prūsus, kaip tik veikė Žiemgalos kryptimi, iš pietų pusės. Tokiu būdu, pagonys, gyvenę prie Vyslos ir prie Dauguvos, pateko lyg į kokias reples, kurių žnyplės skyrė 560 km tarpas. Kai užkariavo Žiemgalą, jis sumažėjo iki 400 km“ (p. 286).

Jau anksčiau buvo nurodyta, kad tiesiogiai Lietuvą liečiančių poskyrių tėra 26 iš 128 knygos poskyrių. Taigi beveik keturis kartus daugiau negu savąjį istoriją. Skaitytojui, kai perskaitys šią knygą, galės kilti klausimas, kuriam galui tiek rašoma apie lybius, latvius, estus, danus, švedus, prūsus ir rusus? Kam tas reikalingas? Reikėtų aiškintis, kad autorius norėjo nupaskoti sąlygas, kuriose lietuvių tauta kurė savo valstybę. Ties Lietuvos valstybės pradžią labai ryškina.

Šaltiniai ir korektūros

Su šaltiniais autorius turi būti gerai susipažinęs, nes teigiamai yra drąsus. Viena proga tvirtina: „Galimas dalykas, kad tą nepasiekusį žygį į Černigovą 1220 m. VI] buvo suruošęs Živinbudas, to žygio metu žuvo. Jo vardas po 1219 m. taikos su Volinija pasirašymo daugiau jokiam istoriniame šaltinyje nebeminimas“ (p. 202). Arba dėl Vieštarso sako: „Istorijos šaltiniai jo daugiau niekur ir nemini“ (p. 285).

Autorius ne tik šaltinius išstudijavęs, bet turi didelės kūrybinės galios. Gražiai kombinauja, giliai interpretuoja retus šaltinius ir sukuria įvykių pilną ar beveik pilną vaizdą. Vaizdingai rašo. Daugeliu atvejų skaitytojas pasijunta kurioje nors pusėje tarp karių įsimaisęs, jų interesus remias. Tik gaila, kad dalies šaltinių nuorodų nėra. Suprantama, visoje knygoje šio trūkumo nurodinėjimui čia užimtų daug vietos, todėl paimta tik I skyrius ir tuo atžvilgiu peržiūrėtas. Šiame skyriuje pirmose trijose išnašose nurodytas veiklas, bet nežymėtas puslapis. Prie ketvirtosios išnašos autorius pridėda pastabą, kad „Livonijos Kronika, prof. J. Kepalo vertimas, rankraštis. Cituojama čia ir toliau be atskirų nuorodų“. Ką jis ir daro. Rašo be nuorodų. Šeštoje išnašoje nurodo

jau pilną šaltinį (Liv. Eil. Kronika, 609-618 eil.). Taip mokslininkas veikale turėtų būti visose išnašose. Kai skaitytojas gauna pilną šaltinio nuorodą, gali pasitikrinti, jei kartais suabejoja autoriaus teigimu. Lygiai 7 ir 8 išnašose nenurodyti šaltinio puslapiai.

Apie lybių ir lietuvių žygį prieš Rygą (p. 15-16) panaudoja net penkias citatas, tenorodant, kad „Kronikininkas užrašė“. Koks tas kronikininkas, tesuka galvą skaitytojas. Toliau kalbama apie Olgovičių žygį į Lietuvą 1203 m. žiemą, citatoje nurodytas šaltinis, bet be puslapio nuorodos. S. Daukanto šaltinis puikiai nurodytas (p. 20). Toliau, pasakojant apie kryžininkų keliones, panaudota citata, pažymint „anot kronikininko“ (p. 20). Kurio kronikininko? Livonijos Henriko, ar kurio kito?

Lietuvių kunigaikščio Žvelgačio žygis 1205 m. į estų kraštą su didele kariuomene — 2000 karių gražiai aprašytas, bet be šaltinio nuorodų. Jo kariuomenę pralaidžia Rygos valdovai vokiečiai, pasiremiant kron. Henriku, bet nenurodant kronikos vietos eilučių. 28 išnašoje užrašytas pilnas šaltinis.

Dėl šaltinių reikėtų šitaip pasakyti: daugiausia knygos parašyta su pilnais nurodytais šaltiniais, dalis — su tik iš dalies nurodytais ir nedaug — be šaltinių nuorodų. Kai autorius rašė straipsnius *Kariui*, skaitytojai priėmė jo žinias, kaip to laikotarpio specialisto, pasitenkindami tik suminėjimu šaltinio. Pasakymai: „Eil. Liv. Kron.“ arba „Henrico Kronika“ buvo užtenkami. Skaitytojai tikėjo, lygiai kaip ir mes tikime, bet mokslo veiklai reikia pilnų šaltinių nuorodų. Anksčiau minėjome, kad *Karys* padėjo šioms knygomis atsirasti. Šioje vietoje vėl norėtųsi teigti, kad autoriui „padėjo“ ir šaltinių nuorodų trūkumams atsirasti.

Knygos pradžioje nėra šaltinių santrumpų, todėl tekste kai kur neaišku, ką santrumpose reiškia, pavyzdžiui, „Hust II 329“ (17), „MALTE III t.“ (24)?

Iš kiekvienos naujos knygos, ypač žinomų autorių, skaitytojas vis tikisi tobulumo. Ir labai nusivilia, kai randa tokių atvejų, kurių galima buvo išvengti. Pavyzdžiui, 10 psl. trečias skirnelis nuo viršaus ir to puslapio paskutinis yra beveik tie patys. 13 psl. viduryje dalis sakinių: „turėtų irgi užskaityti jų nuodėmių atleidimui“ — parašytas dusyk.

Mūsų atvaizduojant, pasakytą: „Rusai su kalavijuočiais ir lenkais, o lietuviai su ietimis...“ (p. 20). Aprašomose įvykiuose nieko nesakoma apie dalyvavimą rusų pusėje nei kalavijuočių, nei lenkų. Čia aiški korektūros klaida. Turėjo būti „kalavijais ir lenkais“. Toliau: „pavoje“ (p. 15) — pavojų, „1905“ (44) — 1205, „1907“ (49) — 1207, „Pagals“ (83) — pagal, „skybiai“ (95) — skubiai, „paiauntinius“ (52) — pasiuntinius. Žodis „bažnyčia“ daug kur rašomas mažąja raide, (pvz., 140), o turėtų būti didžiąja, nes čia yra organizacijos pavadinimas. Ir dar toliau: „Aizraukle“ (169) — Aizkraukle, „susi-susitelkusia“ (197) — susitelkusia, „žydj“ (201) — žygj, „praši“ (245) — praše, „Modenietis“ (245) — Modenietis, „stojo prie rusus“ (250) — stojo prieš rusus, „Tuo trupu taikos“ (251) — Tuo trumpu taikos. Poskyrio pavadinime „Estija ir Livonija buvo pripildytos rusų belaisvių“ nereikia viduryje sakinio kabučių (215).

PATIKSLINIMAI

Praeitais savaitės *Draugo* priedo laidą (1986. II. 8) spausdinant buvo sukeisti 3-čio ir 4-to puslapio lankai — W.H. Auden eilėraščiui (skirti būti komentaru PEN kongreso temai) tokiu būdu atsidūrė 4-tame puslapyje, o „Tarptautiniam PEN kongresui pasibaigus“ nukėlėmas iš 2-ro puslapio, nurodytas kaip į 4-tą psl., pateko į 3-čią.

Sausio 25 d. *Draugo* priedo laidoje, nauju leidiniu apžvalgoje *Lituanus* žurnalo straipsnio „Higher Education in Lithuania: an Historical Analysis“ autorės pavardė pateikta kaip „Jūratė A. Sakalytė“. Turėjo būti: Jūratė A. Sakalienė.

